

ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПО КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, УЧИНЕНИХ ЧЛЕНАМИ МОЛОДІЖНИХ НЕФОРМАЛЬНИХ ГРУП (ОБ'ЄДНАНЬ): ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

OPERATIONAL AND INVESTIGATIVE SUPPORT OF CRIMINAL PROCEEDINGS ON CRIMINAL OFFENSES COMMITTED BY MEMBERS OF INFORMAL YOUTH GROUPS (ASSOCIATES): THEORETICAL ASPECT

Кириченко О.В., д.ю.н., професор, ректор
Дніпровський гуманітарний університет

Стаття присвячена основним теоретичним проблемам оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження по кримінальним правопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

На підставі аналізу визначення «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» зроблено висновок про те, що: 1) оперативного-розшукового забезпечення можливо всього процесу кримінального провадження, а оперативного-розшукового супроводження лише якоїсь дії (частини, стадії провадження), тобто, супроводження є частиною забезпечення; 2) оперативного-розшукового забезпечення можливо не за всіма кримінальними провадженнями, а лише за кримінальними провадженнями за фактами вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів; 3) оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження складається з системи заходів оперативного (ініціативного) пошуку та (або) оперативного-розшукових заходів (для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в рамках оперативного-розшукового провадження); 4) оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження здійснюється з метою збирання, узагальнення і введення в кримінальний процес фактичних даних, що характеризують небезпечні форми кримінально протиправного прояву; про способи і форми протидії з боку кримінального середовища; забезпеченню нейтралізації кримінально протиправних дій з протидії органам досудового розслідування та суду.

Визначено, що оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження по кримінальним правопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) – це система дій, заходів оперативного (ініціативного) пошуку (або оперативного-розшукових заходів), що здійснюють оперативні підрозділи правоохоронних органів з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), припинення або нейтралізація протидії з боку членів цих груп (об'єднань); забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Ключові слова: оперативного-розшукове забезпечення, оперативного-розшукове супроводження, кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, досудове розслідування, молодіжні неформальні групи (об'єднання).

The article is devoted to the main theoretical problems of operational and investigative support of criminal proceedings on criminal offenses committed by members of informal youth groups (associations).

Based on the analysis of the definition of «operational and investigative support of criminal proceedings», the conclusion is made that: 1) operational and investigative support is possible for the entire process of criminal proceedings, and operational and investigative support is only for some action (part, stage of the proceedings), that is, support is part of the support; 2) operational and investigative support is possible not for all criminal proceedings, but only for criminal proceedings on the facts of committing serious and especially serious crimes; 3) operational and investigative support of criminal proceedings consists of a system of measures of operational (initiative) search and (or) operational and investigative measures (to ensure the safety of participants in criminal proceedings within the framework of operational and investigative proceedings); 4) operational and investigative support of criminal proceedings is carried out with the aim of collecting, summarizing and introducing into the criminal process factual data that characterize dangerous forms of criminally unlawful manifestation; about methods and forms of counteraction from the criminal environment; ensuring the neutralization of criminally unlawful actions to counteract pre-trial investigation bodies and the court.

It has been determined that operational and investigative support of criminal proceedings for criminal offenses committed by members of informal youth groups (associations) is a system of actions, measures of operational (initiative) search (or operational and investigative measures) carried out by operational units of law enforcement agencies in order to create optimal conditions for a complete and objective process of pre-trial investigation of criminal offenses committed by members of informal youth groups (associations), to stop or neutralize resistance from members of these groups (associations); to ensure the safety of participants in criminal proceedings.

Key words: operational and investigative support, operational and investigative support, criminal proceedings, criminal offense, pre-trial investigation, informal youth groups (associations).

Постановка проблеми. Створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), припинення або нейтралізація протидії учасників таких об'єднань виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства можливо за умови ефективного оперативного-розшукового забезпечення саме досудового розслідування. Тому актуальним залишаються питання щодо оперативного-розшукового забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), яке сприяє якісному й своєчасному виявленню та розслідуванню цих кримінальних правопорушень, правильному застосуванню законодавства, раціональності й ефективності слідчої та оперативного-розшукової діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам оперативного-розшукового забезпечення кримінального судочинства присвячено ряд праць К. В. Антонова, Б. І. Бараненка, В. О. Біляєва, П. М. Мітрухова, С. В. Обшалова, М. М. Перепелиці, О. О. Подобного, В. М. Рудіка, М. В. Стащак, І. Р. Шинкаренка та ін. Разом з тим на сьогодні відсутні дослідження, присвячені теоретичним проблемам оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження по кримінальним правопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), що відповідали вимогам сучасності.

Мета статті – визначити основні теоретичні проблеми оперативного-розшукового забезпечення кримінального провадження по кримінальним правопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань).

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з реформуванням у 2012 році кримінального процесуального законодавства після виявлення ознак вчиненого кримінального

правопорушення, а саме злочину, оперативні підрозділи втрачають можливість проведення оперативно-розшукових заходів. Зазначене унеможливає здійснення оперативно-розшукової діяльності, що негативно, на наш погляд, впливає на ефективність протидії злочинності.

Якщо до прийняття Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) безперечно можна було говорити про наявність оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, то на сьогодні виникає ряд питань щодо можливості існування цього процесу. Це пояснюється деякими дослідниками тим, що із системи оперативно-розшукової діяльності на даний час вилучено функцію безпосереднього розкриття злочинів, а також функцію оперативно-розшукового супроводження досудового слідства. Але при цьому заходи й засоби оперативно-розшукової діяльності, які раніше використовувалися при реалізації зазначених функцій, у трансформованому й процесуальному вигляді законодавчо введені в систему кримінального провадження в статусі слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що мають здійснюватися на підставі й процесуальних засадах, урегульованих нормами КПК [1, с. 29].

На думку П. М. Мітрухова, оперативно-розшукове супроводження чи забезпечення кримінального судочинства як форма оперативно-розшукової діяльності відсутня, оскільки з моменту початку кримінального провадження про ініціативне оперативно-розшукове супроводження чи забезпечення кримінального судочинства говорити вже не можна, а лише – про взаємодію оперативних підрозділів зі слідчими під час забезпечення кримінального провадження. Оперативний працівник з цього часу діє за дорученням слідчого, набуває його повноважень і проводить вже не оперативно-розшукові заходи, а негласні слідчі (розшукові) дії [2, с. 13].

Тому для з'ясування суті оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження по кримінальним правопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), не можливо без уявлення взагалі категорії «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження».

У теорії оперативно-розшукової діяльності першим дав визначення поняттю оперативно-розшукового забезпечення Б.Є. Богданов. На його думку, оперативно-розшукове забезпечення представляє собою систему логічно пов'язаних та взаємообумовлених заходів, що реалізуються оперативними працівниками для своєчасного порушення кримінальної справи за фактом виявлення конкретного злочину, рішення питання про початок розслідування, проведення його в оптимальні терміни, з достатньою повнотою та всебічністю [3, с. 259-260].

У свою чергу С. В. Обшалов визначає оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства як комплекс найбільш доцільних гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності та особами, що залучаються до виконання завдань оперативно-розшукової діяльності, спрямований на об'єктивне встановлення істини при розкритті та розслідуванні злочинів та їх попередження [4, с. 9].

Існує й ряд публікацій, де розглядаються питання оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження як складової кримінального судочинства. Так, К. В. Антонов запропонував оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження розглядати як самостійну організаційно-тактичну форму оперативно-розшукової діяльності, спрямовану на забезпечення оптимальних умов для повного, всебічного й об'єктивного кримінального провадження шляхом здійснення комплексу оперативно-розшукових заходів відносно осіб, які притягаються до кримінальної відповідальності, їхніх зв'язків і інших осіб, що мають відношення до злочинів, які розслідуються [5, с. 49].

В. О. Біляєв визначає оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження як систему оперативно-розшукових заходів, гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності під час досудового розслідування та судового провадження в межах доручень уповноважених кримінальним процесуальним законодавством суб'єктів з метою створення потрібних умов для встановлення об'єктивної істини, подолання протидії з боку злочинців, захисту учасників кримінального провадження та сприяння реалізації принципу невідворотності відповідальності осіб, які вчинили кримінальні правопорушення [6, с. 19].

З метою уникнення термінологічної невизначеності та введення поняття оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження у науково-практичний обіг, М. В. Сташак пропонує закріпити означений концепт на нормативному рівні, зокрема у КПК України та відомчих нормативних актах. Під оперативно-розшуковим забезпеченням кримінального провадження він розуміє одну з організаційно-тактичних форм оперативно-розшукової діяльності, основним призначенням якої є забезпечення ефективного, повного й об'єктивного виконання завдань кримінального провадження, відшкодування матеріальних збитків, завданих підготовкою чи вчиненням злочину, за допомогою нормативно дозволених оперативно-розшукових можливостей [7, с. 121].

О. О. Подобний визначив напрямками оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування, припинення або нейтралізація протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства [8, с. 29-30].

Слід погодитися з В. М. Рудіком, що оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства можливо розглядати з практичної точки зору як систему заходів, що здійснюються суб'єктами оперативно-розшукової діяльності щодо: збирання, узагальнення і введення в кримінальний процес фактичних даних, що характеризують небезпечні форми злочинного прояву; про способи і форми протидії з боку злочинного середовища, виконання правоохоронної функції держави; забезпеченню нейтралізації злочинних дій з протидії органам досудового розслідування, оперативним підрозділам та судам [9, с. 180].

У теорії оперативно-розшукової діяльності має місце використання не тільки поняття «оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження», а й поняття «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження».

М.М. Перепилиця та І.Р. Шинкаренко оперативно-розшукове супроводження розслідування злочинів розглядають як комплекс заходів оперативно-пошукового характеру, спрямованих на встановлення фактів і обставин, які підлягають доказуванню по кримінальній справі, джерел отримання інформації про них з метою забезпечення слідства даними, які допоможуть встановити істину і покарати винних відповідно до законодавства [3, с. 262].

В. І. Лебеденко та Р. О. Коніжай зазначили, що оперативно-розшукове супроводження – це здатність оперативного підрозділу (оперативного працівника) протягом певного часу швидко і комплексно використовувати оперативно-розшукові сили, засоби, методи та способи вирішення оперативно-розшукових завдань для вирішення задач протидії (попередження, розкриття, викриття) злочинним посяганням у певній сфері правоохоронної діяльності [10, с. 50].

С. В. Обшалов визначає оперативно-розшукове супроводження слідчих дій як комплекс гласних і негласних оперативно-розшукових заходів, що здійснюються суб'єктами

оперативно-розшукової діяльності, направлений на забезпечення підготовки та проведення слідчих дій, які спрямовані на розкриття, розслідування та попередження злочинів. Оперативно-розшукове супроводження слідчих дій здійснюється в таких формах: 1) пред'явлення слідчому даних, отриманих оперативно-розшуковим шляхом, які зорієнтовані слідчого, в несприятливих для розслідування ситуаціях і допоможуть прийняти вірне рішення; 2) безпосередня участь оперативного працівника в підготовці та проведенні слідчих дій; 3) проведення працівником оперативного підрозділу додаткових оперативно-розшукових заходів, які в майбутньому задовольняють потреби процесуальної діяльності слідчого; 4) складання слідчим та оперативним працівником погодженого плану підготовчих та організаційних заходів [4, с. 119].

При цьому таке забезпечення можливо й під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження. Так, відповідно до наказу МВС України від 07.07.2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні» оперативне супровід досудового розслідування забезпечується з моменту створення слідчо-оперативної групи і до ухвалення судом вироку або постановлення ухвали, які набрали законної сили, або у разі закриття кримінального провадження [11].

Серед проблем є питання оперативного супроводу кримінальних проваджень, що розглядаються в судах. Не є таємницею, що у деяких випадках обвинувачені, використовуючи свої можливості, впливають на потерпілих та свідків з метою уникнення кримінальної відповідальності. В результаті це призводить до виправдовувальних випадків, що негативно впливає на авторитет правоохоронних органів. На сьогодні оперативні підрозділи позбавлені можливості ефективно протидіяти таким діям, що потребує негайного вирішення.

Як вже нами було зазначено, що у зв'язку з реформуванням кримінального процесуального законодавства після виявлення ознак вчиненого злочину оперативні підрозділи втратили можливість проведення оперативно-розшукових заходів, що негативно впливає на ефективність протидії кримінальним правопорушенням.

На сьогодні існує ряд пропозицій щодо удосконалення механізму здійснення оперативно-розшукової діяльності після встановлення ознак злочину та відкриття кримінального провадження. Ми є прихильниками тієї точки зору, що після встановлення ознак злочину та відкриття кримінального провадження можна продовжувати проведення оперативно-розшукових заходів до отримання кінцевого результату, яке ставилося за мету до початку проведення цих заходів.

З метою виконання завдань оперативно-розшукової діяльності та під час здійснення кримінального провадження оперативні підрозділи можуть здійснювати оперативний (ініціативний) пошук. Зазначені заходи здійснюються у першу чергу з метою збирання, узагальнення та легалізації фактичних даних, що характеризують небезпечні форми кримінально-протиправного прояву.

Як зазначив С. Л. Дьоров, сутність оперативного пошуку полягає в тому, що він є різновидом ініціативної, активної розвідувальної (за характером) діяльності оперативних підрозділів, що здійснюється не тільки у зв'язку з учиненням злочином, а й незалежно від кримінальної події. Інакше кажучи, сутністю оперативного пошуку є оперативне пізнання криміногенних фактів, подій, осіб, предметів та речей, які мають ознаки злочинної діяльності або містять явні сліди злочину і їх необхідно розпізнати. Оперативний пошук спрямований на виявлення серед великої кількості однорідних об'єктів пошуку саме того, що стосується ознак певного злочину [12, с. 39]. Ці заходи

не порушують права і свободи громадян, здійснюються оперативним підрозділом з метою виявлення, запобігання та припинення кримінальних правопорушень.

Під час оперативного пошуку слід враховувати характерні особливості членів неформальних молодіжних груп (об'єднань). Так, на думку С. О. Щербини, характерними рисами, які притаманні учасникам неформальних молодіжних груп (об'єднань), є: 1) вони створюють власну систему цінностей та ідеологію, відмінну від загальноприйнятої в соціумі, яка характеризується нігілізмом, конфліктністю та запереченням загальноприйнятих етичних, культурних, моральних та правових норм в суспільстві, фактично вони сприймають соціум як вороже середовище; 2) при залученні людини до неформального об'єднання спостерігається повна зміна її світогляду і фактично змінюється уявлення члена неформальної молодіжної групи (об'єднання) про себе і оточуюче середовище; 3) учасники характеризуються невмотивованою, підвищеною жорстокістю і неконтрольованою агресією; 4) можуть вчиняти кримінальні правопорушення спонтанно або організовано; 5) кількісний склад учасників може нараховувати від кількох до тисяч осіб; 6) більшість учасників зловживають алкоголем, наркотичними речовинами, можуть мати інші види залежності; 7) зазвичай вони не навчаються і не працюють, тобто мають низький рівень доходів і низький рівень інтелекту, хоча можуть бути і виключення; 8) правопорушення можуть вчинятися з корисливих мотивів (гопники, люгери), з хуліганських міркувань для самоствердження та протиставлення себе соціуму (футбольні фани, хіппі, растамани), а також на підставі екстремістського світогляду, на ґрунті расової, національної, мовної, релігійної ворожнечі; 9) можуть мати спільні особливості мовлення (сленгу), одягу, зовнішнього вигляду (зачіска, макіяж, тату і т.д.) або залишати на місці вчинення кримінального правопорушення певні «ритуальні» чи «обрядові» знаки (сатаністи, скінхеда) [13, с. 452-453].

З боку членів неформальних молодіжних груп (об'єднань) може здійснюватися протидія органам досудового розслідування та суду, тобто комплекс дій, вчинюваних особою (групою осіб), причетною до кримінального правопорушення (винною в її вчиненні), та іншими зацікавленими особами, спрямованих на перешкоджання встановленню істини по матеріалах кримінального провадження та розгляду матеріалів у суді, які мають за мету ухилення або пом'якшення відповідальності. У зв'язку з цим актуальним є питання щодо забезпечення нейтралізації кримінально-протиправних дій з протидією органам досудового розслідування та суду.

За цим напрямком діяльності оперативні підрозділи здійснюють заходи оперативного (ініціативного) пошуку щодо виявлення способів і форм протидії з боку кримінального середовища та забезпечення нейтралізації кримінально-протиправних дій з такої протидії.

Аналіз визначення «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» дають підстави стверджувати про наступне:

1) оперативно-розшукове забезпечення можливо всього процесу кримінального провадження, а оперативно-розшукове супроводження лише якоїсь дії (частини, стадії провадження), тобто, супроводження є частиною забезпечення;

2) оперативно-розшукове забезпечення можливо не за всіма кримінальними провадженнями, а лише за кримінальними провадженнями за фактами вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів;

3) оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження складається з системи заходів оперативного (ініціативного) пошуку та (або) оперативно-розшукових заходів (для забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства в рамках оперативно-розшукового провадження);

4) оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження здійснюється з метою збирання, узагальнення і введення в кримінальний процес фактичних даних, що характеризують небезпечні форми кримінально протиправного прояву; про способи і форми протидії з боку кримінального середовища; забезпеченню нейтралізації кримінально протиправних дій з протидії органам досудового розслідування та суду.

Висновки. Таким чином, оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження по кримінальним пра-

вопорушенням, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань) – це система дій, заходів оперативного (ініціативного) пошуку (або оперативно-розшукових заходів), що здійснюють оперативні підрозділи правоохоронних органів з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу досудового розслідування кримінальних правопорушень, учинених членами молодіжних неформальних груп (об'єднань), припинення або нейтралізація протидії з боку членів цих груп (об'єднань); забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ : навч.-практ. посіб. / Б. І. Бараненко, О. В. Бочковий, К. А. Гусева та ін. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 416 с.
2. Мітрухов П. М. Оперативна розробка осіб, які готуються до незаконного поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.
3. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблема теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.
4. Обшалов С. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам при здійсненні кримінального провадження : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. 264 с.
5. Антонов К. В. Загальнотеоретичні аспекти поняття оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2008. Спецвипуск № 1. Ч. 1. С. 41–50.
6. Біляев В. О. Теоретичні та організаційно-тактичні засади оперативно-розшукової протидії злочинності підрозділами карного розшуку ОВС України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2014. 34 с.
7. Стащак М. В. Співвідношення понять «оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження» та «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження». *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 117–123.
8. Подобний О. О. Теоретичні, правові та організаційно-тактичні основи оперативно-розшукової діяльності органів внутрішніх справ у боротьбі з корисливо-насиленою організованою злочинністю : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Одеса, 2014. 38 с.
9. Рудік В. М. Оперативно-розшукове забезпечення кримінального судочинства у справах про корисливо-насилені злочини : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 21.07.04. Дніпропетровськ, 2006. 214 с.
10. Лебеденко В. І., Коніжай Р. О. Соціальна обумовленість інституту оперативного супроводження у сфері економіки. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2003. № 2. Ч. 2. С. 49–52.
11. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17#Text> (дата звернення : 25.12.2024).
12. Дьоров С. Л. Поняття та сутність оперативного пошуку злочинно-активних осіб підрозділами кримінальної поліції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 38–41.
13. Щербина С. О. Характеристика особи злочинця – члена молодіжної неформальної групи (об'єднання). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 450–453. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-12/112> (дата звернення: 10.08.2024).